

Јасмина М. ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР\*  
Универзитет у Новом Саду  
Филозофски факултет  
Одсек за српски језик и лингвистику

## РАЗВОЈ КЛАУЗАЛНЕ ДОПУНЕ КОГНИТИВНИХ ПРЕДИКАТА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ\*\*

У раду се истражује развој клаузалне допуне когнитивних предиката у српском језику. Корпус обухвата споменике од најстаријих времена (повеље, писма, летописе, законике и др.), све до савремених дијалеката. У циљу представљања прасловенског наслеђа, најпре се даје преглед стратегија комплементације у старословенском језику, а потом се анализира еволуција старосрпског система, који је из изворне паратаксе градио допуне уведене везницима *јер(е)*, *да* и др. Испитују се узроци и механизми развоја допунске клаузе, однос инхерентних и ареалних фактора у овом процесу, утицај семантике предиката на његово темпо, однос когнитивних према неким другим семантичким класама предиката, те типолошка и дијатописка варијација типова допунске клаузе у дијахроној и синхроној перспективи.

*Кључне речи:* историјска синтакса, српски језик, комплементација, когнитивни предикати.

**1. Увод.** Предмет истраживања у овом раду јесте процес изградње клаузалне допуне когнитивних предиката у светлу општег развоја допунске клаузе у српском језику. Мада су досадашња испитивања пружила драгоцене увиде у опште путеве образовања комплементних структура у српском (српскохрватском) језику (нпр. Sedláček 1970; Грицкат 1975; Грковић-Мејцор 2007б: 204–230 [2004]; Pavlović 2006; Павловић 2009: 8–100), детаљи везани за темпо промена, распрострањавање иновационих таласа, дијатописку варијацију у дијахроној и синхроној перспективи, те семантичке чиниоце који су играли улогу у овом процесу још увек нису довољно познати. У том смислу, издвајање когнитивних предиката, уз поређење са резултатима истраживања глагола перцепције (Grković-Major 2018) и емоција (Grković-Major, у припреми), мотивисано је жељом да се, између осталог, утврди улога семантике глагола управне предикације у развоју допунске клаузе.

---

\* jgrkovicns@gmail.com

\*\* Рад је резултат истраживања на пројекту *Историја српског језика* (178001), који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Међу когнитивним предикатима издвајају се две основне скупине. Прву чине они који извештавају о сазнајним процесима, попут 'знати', 'открити' и сл., који пресупонирају фактивност пропозиције исказане допуном, потпуну сигурност у њену истинитост, односно, на скали епистемичких модалних значења – „пуну епистемичку подршку” (Boye 2012: 21–23). У другој су предикати који саопштавају о говорниковом ставу према истинитости пропозиције изречене допуном, попут 'мислити', 'веровати' и сл. (Noonan 1985: 124). Њихов пропозициони садржај није представљен ни као истинит ни као неистинит, чак и када је говорник уверен у истинитост пропозиције, те је допуна увек нефактивна (Cristofaro 2003: 107). У том смислу, термин 'нефактиван' користимо у значењу 'који се не може подвргнути процени истинитости', односно, код којег је фактивност суспендована (Wiemer, у припреми), а не у ужем смислу, према Kiparsky, Kiparsky 1971.

Корпус обухвата документе различитих жанрова (повеље, писма, законике, романа, хронике итд.), различите дијалекатске провенијенције (в. *Извори*). Састављен је од текстова настајалих од XII до XIX века, односно до периода кодификације и стандардизације језика. У циљу сагледавања савремене дијатопијске варијације коришћени су и подаци из постојећих дијалектолошких и дијалектографских студија.

Имајући на уму градуелност синтаксичке промене, најпре ћемо дати преглед ситуације у старословенском језику, који је, како су досадашња истраживања показала, вредно сведочанство о синтаксичком репертоару касног прасловенског језика.<sup>1</sup> Потом ћемо представити развој допунских стратегија у српском језику. На крају, анализираћемо узроке и механизме уочених промена, у светлу односа инхерентних развојних тенденција и језичких контаката на Балкану.

2. Типови допуне когнитивних глагола у старословенском језику. Истраживање је засновано на корпусу *Маријиног јеванђеља* (Мар.), по свему судећи најближег архетипу словенског превода јеванђеља (Алексеев 2005: 4). У тексту се јављају и номиналне и вербалне допуне.<sup>2</sup>

2.1. Инфинитив је допуна нефактивних глагола, у чему се манифестује принцип семантичке компатибилности предиката и допуне, будући да је словенски инфинитив, пореклом датив-локатив глаголске именице на \*-*ti*, адлативним значењем маркиран нефактивношћу. У случају кореферентности два агенса реализује се сам инфинитив, у складу са иконицим принципом да јача семантичка интеграција две предикације имплицира и њихову јачу синтаксичку интеграцију (Haiman 1983: 799):

(1) кѣто оубо тѣхъ трни нскрѣнни мѣннтѣ сѧ бѣти Лк 10:36.

У хетероагентним структурама налазимо акузатив + инфинитив глагола бѣти (2a). Реч је о изворно словенској конструкцији (уп. Večerka 2002: 439; Kurešević

<sup>1</sup> Утицај грчког предлошка на старословенски превод огледа се највећим делом у фреквенцији одређених конструкција, обликовању књишких хипотактичких структура (Bauer 1972: 71–72, 213) и у избору између изворних словенских синтаксичких стратегија (Грковић-Мејџор 2013: 61). Истраживања старословенског у компаративној перспективи показују да се одређени број конструкција које се неретко сматрају репликацијом грчког модела среће и у раним словенским вернакуларима (в. нпр. Грковић-Мејџор 2013: 98–115), те да многе идентичне структуре у два језика припадају заједничком индоевропском наслеђу.

<sup>2</sup> Проценте употребе одговарајућих конструкција у Мар. не дајемо јер они, с обзиром на утицај грчког текста на учесталост синтаксичких структура, нису слика стања у касном прасловенском.

2018), која не зависи од грчког оригинала, те се јавља и на месту допунске клаузе у грчком:<sup>3</sup>

- (2) они же видѣвъше и по морю хедашть . непъштеваша [и] призракъ бѣти Мр 6:49  
οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα ἔδοξαν ὅτι φάντασμα  
ἔστιν.<sup>4</sup>

2.2. Партиципска допуна није маркирана фактивношћу (+/-), уп. (4а) и (4б). У случају кореферентности два агенса појављује се сам партицип (3), а уколико су они различити – акузатив + партицип презента глагола бѣти (4). Овај праиндоевропски модел (Амбразас 1990: 132) потврђен је и у раним словенским језицима (Večerka 1961: 65–67; Потебня 1958: 156–160), а у прилог његовог словенског карактера говори и то што му у грчком одговара (акузатив +) инфинитив:

- (3) мѣнѣахъ дѣъ видаште Лк 24:37  
ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν;
- (4) а. мѣнѣвъша же и въ дружинѣ сѣшть Лк 2:44  
νομίσαντες δὲ αὐτὸν εἶναι ἐν τῇ συνοδίᾳ;  
б. ѣко вѣдѣахъ ꙗ самого сѣшта Лк 4:41,  
ἦδεισαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι.

Акузатив + партицип припада систему двоструких падежа у допунској функцији, где се у позицији другог акузатива могу наћи и именица, заменица или придев:

- (5) вѣды и мѣжа праведѣна и сѣа Мр 6:20.

2.3. Трећи тип допуне је реченица уведена начинским прилогом *јако* 'на овај начин, овако', чија изразита полифункционалност (в. СС: 793–795) показује да није био граматикализован у везник. Значењски и етимолошки еквивалент грч. ὅτι (Grković-Мајог 2018: 342–343), употребљен је као његов преводни корелат, уводећи и фактивне (6а) и нефактивне исказе (6б):

- (6) а. вѣмъ ѣко отъ бѣа пришелъ еси оучитель Јв 3:2  
οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος;  
б. вѣроунте ѣко приеimate Мр 11:24  
πιστεύετε ὅτι ἐλάβετε.

3. Развој допуне когнитивних глагола у српском језику. У најстаријим споменицима не налазимо типична номинална допунска средства прасловенског језика: акузатив + инфинитив глагола бѣти и (акузатив +) партицип. Реликт двоструког акузатива чува се као периферно (статистички занемарљиво) средство до XVIII века и на истоку и на западу:

- (7) жнвка вѣмо добра члѣка и права (ПП 227.14, 1415);  
и када познаше га послушна (АЗ: 532, XVII в.);  
знамо те хубаву како луну (ГСВ: 116, XVIII в.).

<sup>3</sup> У наведеном примеру изостаје анафорски објекат (в. Грковић-Мејдор 2007б: 118–133).

<sup>4</sup> Грчки текст се наводи према НТ.

3.1. НЕФАКТИВНЕ ДОПУНЕ. У таутоагентним структурама допуна је инфинитив:

(8) не сѣ|днѣхотѣ ѿ кѣторѣа плацѣна изгорѣти РТ 263v (XV в.).

Уколико су агенси различити, изворни образац је јукстапонирана оптативна реченица, из које се развија *да*-допуна. Процес је започео средином XIII столећа, најпре уз волунтативне глаголе (Грковић-Мејџор 2007б: 215–216, 222–224). Најстарије сигурне потврде уз когнитивне предикате, са футуром (9а) и перфектом у *да*-клаузи (9б), који нису били могући у оптативним реченицама, налазимо тек крајем XIV и почетком XV века:

(9) а. н на васъ зпваюкѣ да намъ нете щете чини|т| (ПП 477.18, 1405);  
б. а тон ѡфамѣ да сте врѣшили (ПП 300.15–16, 1411).

На самом крају XIV и у XV веку 89,9% свих нефактивних допуна има формирани *да*-клаузу:

(10) н не цоредѣ никако вѣроватъ да не с вашѣмъ знаньѣмъ (ПП 269.16–17, 1397).

У мањем броју случајева допуна се уводи помоћу *јер(е)*. С обзиром на то да *да* и *јер(е)* налазимо у идентичним структурама, очигледно је реч о преклапању функција конкурентних средстава, до чега долази током развоја комплементације (в. сегмент 3.2):

(11) а. сѣдн цнѣхъ да ме кѣте видѣти ѡвѣде (ПП 551.3–4, 1416);  
б. цннѣо крѣ те ѡчини|т| добрѣ (ПП 133.20, 1399).

У првој половини XVI века доминира *да*-клауза. Тако се у ЛМН она реализује у 94,9% случајева (12а), док се *јере* јавља у свега 5,1%, и то онда када се допуном исказује библијска истина, дакле несумњива чињеница (12б):

(12) а. мишлахъ да-ие г8бавъ (ЛМН: 149, XVI в.);  
б. да-тии помислишь иере бог ѡ<sup>а</sup>-нища иестъ свиетъ створио (ЛМН: 75–76, XVI в.).

У XVII веку, како показују паштровске исправе (13а) и језик А. Змајевића (13б), *да*-клауза је уопштена у источнијим приморским крајевима:

(13) а. а и я мислимъ да самъ капаць мои дигѣ датъ и коме другоме (П2, бр. 1, 1606);  
б. сумњу имаше да није судњега днева приближало се бријеме (А3: 504, XVII в.).

На истоку је слична ситуација. У XIV и XV столећу *да* је индикатор нефактивности, и јавља се како уз нефактивне предикате (14а) тако и уз фактивне у случају негације, која имплицира нефактивност допуне (14б):

(14) а. цнѣше цѣу се, да не|с| анцнѣше ѡвѣниѣ (РТ: 251v, XV в.);  
б. како не калкашь никола ходнѣ ѡ бнѣткѣ такози се не разболнѣ не знамъ да не|с| до здѣзи жнѣвъ (ПП 69.6–8, 1352)  
’како је Калкаш Никола отишао у Млетке тако се и разболео, не знам да ли је до сада жив?’

О нешто дужем процесу стабилизације *да*-допуне говори и то што још средином XVIII века налазимо и *јере*-клаузу (6,66%), што је слично дубровачкој ситуацији два века раније:

(15) мнедући им *јер* господин не зна онога језика (ГСВ: 231, XVIII в.).

3.2. ФАКТИВНЕ ДОПУНЕ. Изворни образац био је јукстапозиција, где се у првој реченици јавља деиктика (*јер(e)* < псл. \**je-že*, ESJS 5: 287), док је друга реченица њена семантичка спецификација:

(16) вн знате *јер* || *ѣ* не*кѣ* порекн (ПП 23.6, 1265)  
'ви знате (у вези са овим >)<sup>5</sup> ово: Ја нећу порећи'.

Иако немамо поузданих индикација да ли се ради о јукстапозицији или допунској клаузи, остали контексти ране употребе *јер(e)* у XII и XIII веку говоре да је оно још увек полифункционална деиктика:

(17) н да *јер* нспроснхъ парнкѣ оу цара оу призьрѣнѣ  
'и потом/још ово: измолих парике у цара у Призрену' (Грковић-Мејџор 2016).

*Јер(e)*-клауза настаје реанализом конституентске структуре јукстапонираних реченица. У недостатку прозодијских информација које би показале да ли је *јер(e)* акценовано или не<sup>6</sup> и интонационом контуром упутиле на то да ли се ради о јукстапозицији или комплементацији,<sup>7</sup> сигуран показатељ субординације је енклитика у допунској клаузи. Наиме, када померањем реченичне границе *јер(e)* дође у иницијалну позицију допуне, оно привлачи енклитику<sup>8</sup> у вакернагеловску позицију. Процес се истовремено одвија и на истоку (18а) и на западу (18б):

(18) а. да знате | *јер* *ѣ* др*жашѣ* тр*гъ* рѣдннчкн (ПП 65.2–3, 1349);  
б. вн знате | *јер* *ѣ*днъ къ вадъ за в|с|акѣ работѣ (ПП 77.3, 1352).

Још један модел из којег се рађа допунска *јер(e)* клауза јесте корелативна конструкција, где прва реченица садржи деиктику док је релативна заменица у другој њена семантичка спецификација:

(19) да то морѣ|т| знати . | *јер* вн люднѣ нѣсѣ *ѣ*днаци (ПП 186.12–13, 1395).

Образац је потврђен у раним фазама индоевропских језика, да би се потом деиктика уклонила, а друга реченица реанализирала у објекатски аргумент (Cristofaro 2003: 97). Пример (19) је једина потврда ове врсте у пословноправној писмености. Насупрот томе, у *Роману о Троји*, као слици говореног језика, овакве конструкције

<sup>5</sup> На дубљој равни посматрано, реч је о тзв. адвербијалном протоакузативу, којим се, пре развоја транзитивности, исказују опште околности вршења радње: „у вези с овим”, а који се тек са рађањем субјекатско-објекатских односа трансформише у акузатив објекта (в. Грковић-Мејџор 2013: 33–42). Трагови изворне конструкције у „допунама” чувају се и у другим старим индоевропским језицима, нпр. у латинском (*nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli ut...*, Ernout, Thomas 1953: 295).

<sup>6</sup> Један од показатеља граматикализације је прозодијска ерозија, тј. губљење способности граматикализованог елемента да носи дистинктивни акценат или тон (Heine, Kuteva 2002: 9; Dehé, Stathi 2016: 941).

<sup>7</sup> У истраживањима говореног језика интонациона контура ово показује, будући да свака реченица, било проста или сложена, мора имати јединствену интонациону контуру (Givón 2009: 82).

<sup>8</sup> Преглед старосрпских енклитика у XII и XIII веку в. у Павловић 2013: 46.

су заступљене (нпр. то да знаш џџ си нашљь сѣѣ сѣмь|т| РТ: 236v),<sup>9</sup> што указује на нормирање старосрпског пословноправног стандарда уклањањем корелативних структура, карактеристичних за говор.<sup>10</sup>

У западним канцеларијама се у XIV веку појављује нова стратегија: *да*-клауза. Најстарији пример има корелативну структуру, мада немамо индикација да ли је реч о оптагивној *да*-реченици (иначе честој у овој повељи) или *да*-клаузи, будући да се у њој реализује презент:

(20) а тон да се зна да не може теџен повегнџти (ПП 51.10–11, 1332).

Најстарије сигурне потврде, са перфектом у *да*-клаузи, тек су с краја столећа:

(21) н то добрѣ вѣнте да сѣмь приходилъ прѣдъ вашъ градъ вѣѣ дващѣ (ПП 103.16–17, пре 1391).

Из истог периода су и структуре без корелатива:

(22) знамо да сѣ слободни (ПП 246.7, 1395).

Процес развоја *да*-клаузе био је у зачетку, будући да се *јер(e)* јавља у чак 69,04% потврда, док у оквиру *да*-допуна претежу корелативне структуре (61,54%) над интегрисаном *да*-клаузом (38,46%).

У XV веку се на западу одржава проценат *јер(e)*-клаузе (71,76%) у односу на *да*-допуна, али се примећује пад корелативних *да*-структура (16,67%) у односу на интегрисану клаузу (83,33%). И у првој половини XVI века ситуација је слична (ЛМР: *јере* 71,49% : *да* 28,51% = 80% интегрисана клауза, 20% корелативне структуре). До уопштавања фактивног *да* долази у XVII веку, како показују *Наук кр-стјански* М. Дивковића (Gabrić-Bagarić 2013: 57) и Гундулићев *Осман* (ИГ).

Процес је био при крају и у херцеговачком залеђу: у писмима из овог столећа (Дубр.) *да*-допуна среће се у 94,92%, док је *јере* сасвим на периферији система (5,08%). Завршен је током XVIII века: у народним приповеткама које је сакупио Вук (СНП) налазимо искључиво фактивну *да*-допуна. Након што се *да* граматикализовало у општи допунски везник, нефактивни статус допуне уз фактивне глаголе истиче се другим средствима (уп. Ivić 1980):

(23) и ја не знајући да ли су још гдје штампани додаћу их овдје (ПС: 89).

У источнијим приморским областима процес је каснио скоро читав век. Илустративна је ситуација у паштровским исправама. На крају XVI века још увек доминира везник *ере* (10 примера) док фактивно *да* налазимо 3 пута, а конкуренција је запажена и у оквиру истога документа:

(24) знамъ добро ере су възда ходили Лиевъци (П1, бр. 14, 1590);  
знамъ да су възда ходили Лиевъци (П1, бр. 14, 1590).

<sup>9</sup> Корелативне структуре опстају све до данас, налазимо их и у стандардном српском језику као стилистички маркиране уз глаголе говорења, мишљења и опажања (Ружић 2006: 112–121).

<sup>10</sup> Како је истакао П. Ивић (1998: 41), „језик правних и пословних докумената тежи да се укалупи, избегавајући елементе разговорног стила”. О старосрпском стандарду в. и Грковић-Мејџор 2007а.

У XVII веку претеже *да* (8x *да* : 6x *ере*), које се уопштава у XVIII веку.

До источних и североисточних крајева иновациони талас фактивног *да* стиже још касније. До краја XV века у Рашкој налазимо искључиво *јер(e)*-допуну, и у случајевима када глаголи чије је примарно значење нефактивно у одређеном контексту означавају највиши степен сигурности на скали епистемичке модалности (25a), што показује и немогућност њихове комбинације са нефактивношћу обележеном *да*-клаузом (25b):

- (25) а. а кра|л|в|ц|дн не нде вѣровати јер кств снкозн (ПП 55.25–26, 1334),  
 ’а краљевство моје не буде уверено да је тако’;  
 б. \*а кра|л|в|ц|дн не нде вѣровати да кств снкозн  
 ’а краљевство моје не буде уверено да ли је тако’ (уп. (156)).

Први пример са *да* из Зете је тек с краја столећа:

- (26) коє знахъ да сѣ тнедъ навещи н нанболѣ веровани (ЂЦ XIV, 1492).

Половином XVIII века на североистоку је ситуација је слична оној у Паштровићима у XVII столећу. Код Венцловића *да* налазимо у 70%, а *јер* у 30% случајева. Разуђеност типова допунских клауза далеко је већа него код аутора са запада што-кавске територије у претходним вековима, те се поред интегрисане *да*- (27a) и *јер*-клаузе (27b) појављују и корелативне структуре са *да*- (27в) и *јер*-клаузама (27г):

- (27) а. знате да је то грехота (ГСВ: 295, XVIII в.);  
 б. ти знаш јер сам ја слеп (ГСВ: 444, XVIII в.);  
 в. знате то да она нејма празника ни свечаних дана (ГСВ: 341, XVIII в.);  
 г. живи знаду то јер ће помрети (ГСВ: 397, XVIII в.).

Ово би указивало не само на бржи процес уопштавања *да*-допуне на западу, већ и на утицај вековне традиције писмености на народном језику на бржу стабилизацију хипотактичких структура. Насупрот томе, у средини где је функцију књижевног језика имао српскословенски, Венцловић се могао ослонити само на образце говореног језика, у којем се, као што показују и савремени дијалекти (в. сегмент 4), хипотакса спорије стабилизује.

Ј. Седлачек (Sedláček 1970) и И. Грицкат (1975: 172) истичу да је иновациони талас фактивне *да*-допуне резултат утицаја романских говора, у којима се генерализацијом *quod* изгубила некадашња дистинкција између субјунктивних и индикативних клауза. Овде би требало прецизирати да је реч о западнороманском утицају, будући да балкански романски језици, као припадници Балканског језичког савеза, имају два система клаузалне комплементације.<sup>11</sup>

Поред две доминантне допунске стратегије, *да*- и (*јер*)-клаузе, у историји српског језика потврђена је још једна, са везником *е*. Нађена су два случаја, први из једне повеље Ђурђа Црнојевића (28a), други из Херцеговине (28b):

- (28) а. коє знахъ е сѣ болє вѣщи н веровани (ЂЦ XVIII, 1494), уп. (26);  
 б. знамо е вам је скривио (Дубр. 58, XVII в.).

<sup>11</sup> Двојни системи клаузалне комплементације јављају се ређе у романским језицима ван Балкана, нпр. у дијалектима јужне Италије (Ledgeway, Maiden 2016: 770–771).

*E* је генетски везано за анафорску заменицу, било као њен директни континуант (Пешикан 1965: 211) или скраћено *jep/ep*, са којим дели и узрочну функцију, потврђену у Боки которској и Црној Гори (RJA III: 20). Исти везник налазимо и у српској епској поезији (уп. RJA III: 20; Zima 1887: 136):

(29) Кад владика гласе разумио, е се везир с војском подигао (ЕНП, Вук IV, 11).

3.3. *КАКО*-КЛАУЗА и *ГД(Ј)Е*-КЛАУЗА. Поменућемо и два типа маркиране допуне. Први је клауза са полифункционалним адвербијалом *како* (в. Павловић 2008; Grković-Majgor 2018: 343, 350–351), који у старосрпској писмености уводи и посебан тип начинско-допунске клаузе. У грађи налазимо и корелативне (30а) и интегрисане структуре (30б), али је степен граматикализације без прозодијских информација *како* немогуће утврдити:<sup>12</sup>

(30) а. споме|н|те то како прнде ата|к|ша телмоннкь съ ꙗ кораблн на вашоу помошь (РТ 261v–262r, XV в.);  
б. да видиш и познаш како оне који праведно владају Г-н Бог помага и узвишује АЗ: 123, XVII в.).

У пословноправној писмености *како* има и специфичну дискурсну функцију. По правилу се јавља као формула на почетку документа уводећи тему (31а) или макропропозицију која саопштава о одређеном и уређеном редоследу чињеница (*fact structures*, Van Dijk 1977: 97) (31б):

(31) а. знаши како е узето зрѣсетевн дрѣво н з добнткомь (ПП 37.1–2, 1282);  
б. да знате како е|с| дрѣжалъ пакоје гзѣтн|к| трѣгн новобрѣ|д|ске н платнаъ мн е|с| всѣмъ . н нѣ мн осталь нчнмъ дль|ж|нѣ (ПП 48.2–3, 1326).

Ситуација је идентична и у паштровским исправама:

(32) и да се зна како и я Михатъ синѣ поконога Станка Михятова и моя браћа сѣхемо нотатъ право и чисто из наше душе (П2, бр. 32, 1797).

Месно-допунске клаузе уведене помоћу полифункционалног адвербијала *гд(ј)е* касно улазе у домен комплементације. У пословноправној писмености нису забележене уз когнитивне глаголе, нађена су само два примера уз глагол перцепције (Павловић 2009: 86). У осталој грађи су веома ретке, и без прозодијских фактора, као и у случају *како*, није могуће утврдити степен његове граматикализације. У најранијим потврдама *гд(ј)е* несумњиво има функцију адвербијала, будући да се јавља уз предикате који захтевају експликацију места (*ставити*, *боравити*, *бити* 'налазити се' и сл.):

(33) я не-знамъ гдие-га-сѣ ставили (ЛМР: 142, 1520).

Показатељ већег степена граматикализације су предикати који не захтевају месну одредбу, али такве случајеве налазимо тек у епској поезији, што не дозвољава одређивање хронологије. До почетка XIX века *гд(ј)е/ђе* се у делу српских дијале-

<sup>12</sup> Релевантан показатељ граматикализације *како* су прозодијске информације. Акцентовано *како* је и у савременом српском лексички елемент, док неакцентована форма упућује на виши степен његове граматикализације.



ката граматикализовало у допунски везник, будући да Вук у *Српском рјечнику* као једно од његових значења наводи и „*daß, quod*”:

- (34) Тад’ се Дмитар бјеше осјетио  
 ње ће љуба брата отровати (СР: 157).

4. О ДИЈАТОПИЈСКОЈ ВАРИЈАЦИЈИ ДАНАС. По природи ограничен, историјскојезички корпус пружа само делимичан, те и једностран увид у дијакроничку и дијатопичку варијацију типова комплементације у српском језику. Сачувана грађа сведочи највећим делом о развоју у дијалектима западнојужнословенског типа у којима се уопштава *da*-допуна. Будући да је и стандардни језик заснован на дијалекту овога профила, српски се неретко сврстава у словенске језике који не формализују разлику између фактивних и нефактивних допуна. Међутим, савремени дијалекти показују да у овом погледу он није типолошки јединствен.<sup>13</sup>

У призренско-тимочком ареалу нефактивност се маркира везником *da* (35a), а фактивност везником *дек(a)/(де/зе)* (35b):

- (35) а. надам се да умрем;  
 б. не гу знаје дек је она (Белић 1905: 642, 650).

Изогласа фактивног везника са месним упитним прилогом ’где’ у основи (псл. \**kъde/kъdě*, ESJS 7: 391), као одлика Балканског језичког савеза (Sandfeld 1930: 107), обухвата и део македонских (*дека*, РМНП: 254) и бугарских говора (*(z)дето < где-то*, БЕР I: 328). Уз то, *дек(a)* је у овим говорима још увек полифункционално.

Дијалекти сведоче и о великој разуђености допунских модела, уз изражену полифункционалност везничких елемената и преклапање њихових функција, што указује на нестабилизвану хипотаксу. Л. Вујовић, рецимо, за мрковићи говор експлицитно и каже да „нема особито развијену хипотаксу” (1969: 289). У периферном црмничком говору, допуне се уводе и полифункционалним *ђе*, *јеп(e)* и *е* (Милетић 1940: 567–572). Оваква ситуација се да објаснити познатим разликама између говореног и писаног језика: док први даје предност паратактичким структурама, други подстиче развој зависносложене реченице.

Говори који су остали по страни два иновациона таласа („западнороманског” и „балканског”) промовисали су друге стратегије. Једна од њих је и поменути везник *зд(j)e/ђе*:

- (36) знао сам ђе ће га ђаво наћи (Пижурица 1981: 217).

Налазимо га у делу зетско-сјеничких (Милетић 1940: 569) и херцеговачко-крајишких говора (Станић 1977: 29–38), а у неким од њих се граматикализовало у општи допунски везник (Стијовић 2007: 236). Дијалекатска ситуација рефлектује се донекле и у стандардном српском језику (в. Ковачевић 1998: 175–176).

Једна од стратегија комплементације је и клауза уведена везником *е* прономиналног порекла, о којем наш корпус сведочи само у траговима (било зато што

<sup>13</sup> Подаци које наводимо дају се на основу постојећих дијалектолошких студија српског језика. Како је опис синтаксе реченице у њима по правилу оскудан и диференцијалног типа у односу на стандардни српски језик, или у потпуности изостаје, они служе само као илустрација дијатопичких, али и дијафазиских варијација.

је била тек у зачетку или због ограничености историјског корпуса). Налазимо је у зетско-сјеничком дијалекту: у новопазарско-сјеничком говору говору, рецимо, *e* је уопштено и за фактивне (37а) и за нефактивне исказе (37б), док је *da* сачувало оптаивну семантику:

- (37) а. сетијо сам се e није нешто како ваља;  
 б. ја млим e ће дој (Барјактаревих 1966: 143, 144).

Слично је и у другим староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 207, 211; Милетић 1940: 567, 570–571; Стијовић 2007: 237; Вујовић 1969: 289, 293–4; Стевановић 1933–4: 95; Ћупић 1977: 177, 178). Ова изоглоса делом обухвата и херцеговачко-крајишки ареал (Пижурица 1981: 217; Вушовић 1927: 67–68).

Говори откривају још један везник, који није нађен у корпусу: *што*<sup>14</sup> (< псл. \**čbto*), а чији су континуанти потврђени у допунској функцији и у другим областима словенског света (Кореџић 1980: 133). У исељеничком говору Галипољских Срба, који су напустили Србију (област данашњег смедеревско-вршачког дијалекта) крајем XVI или у првој половини XVII века налазимо *шо*:

- (38) докле ја знам шо ћеш ти да ми утикнеш (Ивић 1994: 393).

Овај везник постоји и данас у призренско-тимочкој дијалекатској зони, као што илуструју говори јужнокосовског села Гатње (Младеновић 2013: 392) и шарпланинске жупе Гора, у варијантама *шо/што/шћо* (Младеновић 2001: 471).<sup>15</sup>

## 5. Општи осврт

5.1. Образовање допунске клаузе у српском језику био је дуготрајан и градуелан процес, обликован сложеним преплетом инхерентних развојних тенденција и језичких контаката на Балкану. Унутарјезичка мотивација била је типолошка промена индоевропских језика која се манифестује у трансформацији семантичког<sup>16</sup> у синтаксичко устројавање реченице, тј. промени система у којем не постоји транзитивност као семантичка детерминанта, те ни конфигуративност као њен израз, у конфигуративни систем са аргументском структуром (в. Гамкрелидзе, Иванов 1984: I, 267–319; Grković-Мажор 2010; Luraghi 2010). Развој хипотаксе био је условљен разградњом система у коме се субординација исказивала семантички дифузним номиналним формама и конструкцијама (Meillet 1908: 320–342), о чему сведоче и у старословенском оличене стратегије прасловенске комплементације. Крајем прасловенске епохе почиње да се рађа систем клаузалних допуна, у тежњи да се и унутар сложене реченице, као и у оквиру прости, успостави аргументска структура, тј. да се граматикализује објекатска клауза. Рецимо, у старословенском је употреба акузатива с партиципом, некада опште допуне глаголе перцепције, сужена на

<sup>14</sup> И. Грицкат, која такође није нашла овај везник у својој грађи, пише да је „морало [...] бити и таквога что у старом језику, али трага о њему није остало у писмености” (1975: 153). Ово је последица далеко оскудније историјске грађе са истока, што сведочи о проблемима везаним за репрезентативност историјскојезичког корпуса.

<sup>15</sup> И. Грицкат наводи примере допунског *што* из књижевности „у имитацији призренско-тимочког говора” (1975: 154).

<sup>16</sup> О језицима са семантичким устројавањем (*semantic alignment*) в. Donohue 2008.

директну евиденцијалност, при чему у ово поље почиње да продире и *како*-клауза (Грковић-Мејџор 2013: 98–115).

До периода првих докумената писаних српским језиком систем номиналних допуна је био разграђен (чувајући се у траговима). У њима налазимо јукстапониране реченице, као и структуре са конективима и партикулама као општим маркерима субординације, док се њен семантички тип у великој мери индукује из значењског односа две предикације (Грковић-Мејџор 2013: 48). Овакав систем био је основа за развој хипотактичких структура (Bauer 1972: 224), међу њима и допунских.

5.2. У ситуацији превирања, српски језик је био плодно тло за ареалне утицаје на Балкану, који су усмерили развој допунске клаузе, промовишући једну од изворних, конкурентних словенских могућности, и у типолошком погледу га поделили у две области. Прву чине дијалекти источне и јужне Србије који улазе у састав Балканског језичког савеза, те се у њима формализује разлика између нефактивних (*да*) и фактивних допуна (*дек(а)/де/зе*). И у другој (доминантној) области такође се најпре формализовала ова разлика, с тим што се за маркирање фактивности употребљавао везник *јер(е)*. У XIV веку, као резултат словенско-романских језичких контаката, са запада на исток почиње да се распростире фактивно *да*. По страни оба иновациона таласа остали су неки периферни говори, попут дела зетско-сјеничких и херцеговачко-крајишких.

5.3. Поређење развоја фактивне *да*-допуне уз различите класе глагола показује да је, иако је у питању реплика западнороманског обрасца комплементације, темпо промене условљен унутарјезичким факторима: семантиком управног предиката. Након што се формирала нефактивна *да*-клауза (XIII–XIV в.), она улази у домен фактивности, те се крајем XIV столећа јавља уз глаголе перцепције и когниције, а брзина њеног распрострањања слична је уз ове две класе глагола (в. Grković-Major 2018). Овај паралелни развој условљен је флуидном границом између њих, која се манифестује тиме што пропозициона допуна глагола перцепције подразумева епистемички чин, „стицања знања” (Boye 2012: 219), „концепт” (Horie 2001: 984), те долази до метафоризације перцепције у когнитивни домен (Грковић-Мејџор 2013: 384).<sup>17</sup> Насупрот томе, фактивне допуне уз глаголе емоција (Grković-Major, у припреми) уводе се везником *да* тек неколико векова касније. Први примери се појављују у XVII веку у западним и југозападним приморским областима, крајем XVIII века у североисточним крајевима, у XX веку *да*-допуна се шири, а овај процес је и данас у току, као последњи корак у уопштавању *да*-клаузе. Њено успорено ширење уз глаголе емоција објашњава се њиховим специфичним семантичким садржајем јер они, за разлику од когниције и перцепције, имплицирају узрок, чиме се опиру објекатској позицији у оквиру сложене реченице. Темпо уопштавања (објекатске) *да*-клаузе аналоган је тако граматикализацији акузатива објекта у српском језику, који је постепено обухватао различите семантичке класе глагола и био у директној сразмери са степеном њихове инхерентне семантичке транзитивности (Грковић-Мејџор 2013: 21–22). Ово говори у прилог томе да су исти семантички фактори утицали на развој субјекатско-објекатских односа и на нивоу простице и на

<sup>17</sup> Ј. Талми стога постулира когнитивни домен који обухвата традиционалне појмове „perception” и „conception”, под јединственим називом „ception” (Talmy 2003: 139).

нивоу сложене реченице, потврђујући улогу развоја транзитивности у развоју номинативног језичког типа.

### Литература

- Алексеев А. А. и др. *Евангелие от Матфея в славянской традиции*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, Филологический факультет – Синодальная библиотека Московского Патриархата – Российское библейское общество, Санкт-Петербургское отделение, 2005.
- Амбразас В. *Сравнительный синтаксис причастий балтийских языков*. Вильнюс: Мокслас, 1990.
- Барјактаревић Д. „Новопазарско-сјенички говори.” *Српски дијалектолошки зборник*, XVI (1966): 1–177.
- Белић А. „Дијалекти источне и јужне Србије.” *Српски дијалектолошки зборник*, I (1905): 1–715.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, 1–. София: Издателство на Българската академия на науките, 1971–.
- Вујовић Ј. „Мрковићки дијалекат.” *Српски дијалектолошки зборник*, XVIII (1969): 73–399.
- Вушовић Д. „Диалекат Источне Херцеговине.” *Српски дијалектолошки зборник*, III (1927): 1–70.
- Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, I–II. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- Грицкат И. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека СР Србије, 1975.
- Грковић-Мејџор Ј. „Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци.” *Шездесет година Института за српски језик САНУ*. I. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007а, 250–266.
- Грковић-Мејџор Ј. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007б.
- Грковић-Мејџор Ј. *Историјска лингвистика: Когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2013.
- Грковић-Мејџор Ј. „Хиландарска повеља Стефана Немање у светлу српске средњовековне диглосије.” Радујко М. (ур.). *Стефан Немања – преподобни Симеон Мироточиви*. Беране: Епископија Будимљанско-никшићка, Манастир Ђурђеви Ступови; Београд: Институт за историју уметности, Филозофски факултет, Институт за српски језик САНУ, 2016, 189–198.
- Ивић П. *О говору Галипољских Срба* (прир. Д. Петровић). Целокупна дела (ред. М. Радовановић), I, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- Ивић П. „Доба Немањића (око 1170–1371) – узлет српске писмености и учвршћење диглосије.” Ивић П., *Преглед историје српског језика* (прир. А. Младеновић). Целокупна дела (ред. М. Радовановић), VIII, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998, 28–58.

- Ковачевић М. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа, 1998.
- Милетић Б. „Црмнички говор.” *Српски дијалектолошки зборник*, IX (1940): 1–663.
- Младеновић Р. „Говор шарпланинске жупе Гора.” *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII (2001): 1–606.
- Младеновић Р. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- Павловић С. „Синтаксичко-семантички потенцијал старосрпског везника како.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LI/1–2 (2008): 17–30.
- Павловић С. *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- Павловић С. *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2013.
- Пешикан М. „Староцрногорски средњокатунски и љешански говори.” *Српски дијалектолошки зборник*, XV (1965): 1–284.
- Пижурица М. *Говор околине Колашина*. Титоград: ЦАНУ, 1981.
- Потебня А. А. *Из записок по русској грамматици I–II*. Москва: Академија наук СССР, 1958.
- РМНП: Димитровски Т. (ред.). *Речник на македонската народна поезија. Том II (Д–С)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, 1987.
- Ружић В. *Допунске реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- СР: Ивић П. (прир.). Карацић В. Стеф. *Српски рјечник (1818)*. Дела Вука Карацића. Београд: Просвета – Нолит, 1985.
- СС: *Старославјанскиј словарь, по рукописям X–XI веков* (ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова). Москва: Русский язык, 1994.
- Станић М. „Ускочки говор II.” *Српски дијалектолошки зборник*, XXII (1977): 1–157.
- Стевановић М. „Источноцрногорски дијалекат”. *Јужнословенски филолог*, XIII (1933–4): 1–120.
- СТИЈОВИЋ Р. „Говор Горњих Васојевића.” *Српски дијалектолошки зборник*, LIV (2007): 1–323.
- Ћупић Д. „Говор Бјелопавлића.” *Српски дијалектолошки зборник*, XXIII (1977): 1–226.

\*

- Bauer J. *Syntactica slavica. Vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972.
- Boye K. *Epistemic Meaning: A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study*. Berlin – New York: De Gruyter Mouton, 2012.
- Cristofaro S. *Subordination*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Dehé N., Stathi K. „Grammaticalization and prosody: The case of English *sort/kind/type* of constructions.” *Language* 92/4 (2016): 911–947.

- Donohue M. 2008. „Semantic alignment systems: What’s what, and what’s not.” Donohue M., Wichmann S. (eds.). *The Typology of Semantic Alignment*. Oxford: Oxford University Press, 2008, 24–75.
- Ernout A., Thomas F. *Syntaxe latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1953.
- ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–. Praha: Academia, 1989–.
- Gabrić-Bagarić D. „Fra Matije Divkovića *Nauk krstjanski* (1611).” Gabrić-Bagarić D. *Matija Divković. Nauk krstjanski. Sto čudesas*. Sarajevo: Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrenice, 2013, 7–78.
- Givón T. „Multiple routes to clause union: The diachrony of complex verb phrases.” Givón T., Shibatani M. (eds.). *Syntactic Complexity: Diachrony, Acquisition, Neuro-cognition, Evolution*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2009, 81–118.
- Grković-Major J. „The role of syntactic transitivity in the development of Slavonic syntactic structures.” Hansen B., Grković-Major J. (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus* (Wiener Slawistischer Almanach – Sonderband 74). München – Berlin – Wien: Otto Sagner, 2010, 63–74.
- Grković-Major J. „The development of perception verb complements in the Serbian language.” Grković-Major J., Hansen B., Sonnenhauser B. (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. The Interplay between Internal Development, Language Contact and Metalinguistic Factors*. Berlin – Boston: de Gruyter, 2018, 339–360.
- Grković-Major J. „Development of emotion predicate complements in Serbian.” (у припреми, излагање на конференцији *Variation in Space and Time: Clausal Complementation in South Slavic*, Цирих, 17–19. март 2016).
- Haiman J. „Iconic and Economic Motivation.” *Language* 59 (1983): 781–819.
- Heine B., Kuteva T. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: University Press, 2002.
- Horie K. „Complement clauses.” Haspelmath M., König E., Oesterreicher W., Raible W. (eds.). *Language Typology and Language Universals*, I–II. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2001, 979–993.
- Ivić M. „O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem ‘znati’.” *Otázky slovanské syntaxe*, IV/2. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1980, 45–48.
- Kiparsky P., Kiparsky C. „Fact.” Steinberg D. D., Jakobovits L. A. (eds.). *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971, 345–369.
- Kopečný F., Pleváčová H. (red.). *Etymologický slovník slovanských jazyků*. Sv. 2: Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Praha: Academia, 1980.
- Kurešević M. „The status and origin of the *accusativus cum infinitivo* construction in Old Church Slavonic.” Grković-Major J., Hansen B., Sonnenhauser B. (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. The Interplay between Internal Development, Language Contact and Metalinguistic Factors*. Berlin – Boston: de Gruyter, 2018, 261–283.
- Ledgeway A., Maiden M. (eds.). *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Luraghi S. „The rise (and possible downfall) of configurationality.” Luraghi S., Bubenik V. (eds.). *Continuum Companion to Historical Linguistics*. London – New York: Continuum International Publishing Group, 2010, 212–229.

- Meillet A. *Introduction a l'étude comparative des langues indoeuropéennes*. Paris: Librairie Hachette, 1908.
- Noonan, M. „Complementation.” Shopen T. (ed.). *Language Typology and Syntactic Description. Vol. 2: Complex Constructions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 52–150.
- Pavlović S. „Sistemski podsticaj za konektivnu unifikaciju asertivnosti i voluntivnosti u starosrpskom jeziku.” Jesenšek M., Zorko Z. *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču od 80-letnici*. Maribor: Zora, 2006, 181–190.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIV. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Sandfeld Kr. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1930.
- Sedláček J. 1970. „Srpskohrvatske potvrde o razvitku rečenica sa *da* u južnim slovenskim jezicima.” *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIII/2 (1970): 59–69.
- Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics, 1: Concept Structuring Systems*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2003.
- van Dijk T. A. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London – New York: Longman 1977.
- Večerka R. *Syntax aktivních participií v staroslověštině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- Večerka R. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax IV: Die Satztypen: Der zusammengesetzte Satz*. Freiburg. i. Br.: Weiher, 2002.
- Wiemer B. „Onomasiological approach toward clausal complementation.” (у припреми, излагање на конференцији *Variation in Space and Time: Clausal Complementation in South Slavic*, Цирих, 17–19. март 2016).
- Zima L. „Ñekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine.” *Djela JAZU*, VII (1887): 1–343.

#### Извори

- AЗ: Пижурица М. (прир.). Змајевић А. *Љетопис црковни*. 1. Цетиње: Обод, 1996.
- ГСВ: Венцловић Г. С. *Црни биво у срцу*. <[http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/ASK\\_sr\\_projekat.aspx](http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/ASK_sr_projekat.aspx)> 1.07.2017–30.11.2017.
- Дубр.: Комар Г. Ж. *Ћирилична документа Дубровачког архива*. Херцег Нови: Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2012.
- ЂЦ: Томић Ј. Н. „Прилози за историју Црнојевића и Црне Горе”. *Споменик СКА XLVII* (1909): 1–48.
- ЕНП: Епска народна поезија. *Monumenta serbica* <<http://www.monumentaserbica.com/erp/>> 1.09.2017–30.10.2017.
- ИГ: Гундулић И. *Осман*. Пројекат Растко <<http://www.rastko.rs/rastko/delo/10062>> 30.09.2017.
- ЛМН: Решетар М. *Либро од мнозијех разлога. Дубровачки ћирилски зборник од 1520. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа XV)*. Београд, 1926.
- Мар.: Јагић V. (ed.). *Codex Marianus glagoliticus*. Berlin, 1883. Graz: Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, 1960.

- НЗ: *Novum Testamentum Graece* (NA 28) <<http://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graece-na-28/read-the-bible-text/>> 1.07–30.07.2017.
- П1: Божић И., Павићевић Б., Синдик И. (ур.). *Паштровске исправе XVI–XVIII вијека*. Београд: Научно дело. 1959.
- П2: Бојовић Ј., Лукетић М., Шекуларац Б. (прир.). *Паштровске исправе*. Књ. 2. Будва: Историјски архив Будва, НИО „Универзитетска ријеч”, 1990.
- П3: Шекуларац Б. *Паштровске исправе*. Књ. III, Петровац на мору: Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима, 1999.
- ПП: Стојановић Љуб. *Старе српске повеље и писма*, I/1–2 (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа XIX). Београд, 1929, 1934.
- ПС: Караџић В. Стеф. „*Правителствуюци совѣтъ сербски*” за времена *Караџићева или отимање ондашњијех великаша око власти*. У Бечу: У штампарији јерменскога манастира, 1860.
- РТ: *Роман о Троји*. Софија: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методиј”, сигн. НБМК 771 (381), XV век.
- СНП: Караџић В. Стеф. *Српске народне приповијетке*. У Бечу: У штампарији Јерменског манастира, 1853.

Jasmina M. Grković-Major

DEVELOPMENT OF COGNITIVE PREDICATE CLAUSAL COMPLEMENTS  
IN SERBIAN

Summary

This paper investigates the evolution of cognitive verb complements in Serbian. The corpus consists of vernacular documents of different genres (various types of charters, letters, legal codes, novels, stories, chronicles etc.) from the 12<sup>th</sup>–19<sup>th</sup> century, including texts from different dialectal areas. Since historical corpora are limited by extralinguistic factors, we have also included the data from contemporary dialects in order to capture the diatopic variation.

The evolution of complement clauses was shaped by both language-internal and contact-induced factors. The process of creating hypotactic structures was internally motivated by the rise of transitivity and the ascent of configurationality as its manifestation. By the time of the first written Serbian records, the Proto-Slavic (and Indo-European) system of nominal propositional complements (participle, accusative + participle, infinitive + verb *byti*) was desintegrated and the oldest texts were characterized by the juxtaposition of sentences. The system of clausal complements was created gradually by the grammaticalization of deictics, particles or adverbials into complementizers, followed by boundary shift in some cases.

The process of grammaticalization included an early phase of competition of various patterns, where the roles of emerging, still polyfunctional complementizers and conjunctions overlapped. This was a fruitful ground for foreign influences, which directed further development, promoting one of the possibilities. Being in the state of flux, the system was exposed to two waves of innovation. Southern and southeasterly dialects became part of the *Balkan Sprachbund* convergence area, developing a two clausal complementation system (factive *da* : non-factive *dek(a)/de*). The majority of dialects initially also made difference between factive (*j)er(e)-* and non-factive *da*-clauses. However, in the 14<sup>th</sup> century they were subjected to the innovation wave of factive *da* spreading from the west to the east areas, as the result of Slavic-Western Romance language contacts. The peripheral dialects, which were not subjected to either of the innovation waves, developed their specific complementation strategies (*e, ere, gd(j)e* complementizers).



The comparison of the pace of generalization of *da*-complements with different verb classes indicates that it was dependant on verb semantics. Its generalization started approximately at the same time (14<sup>th</sup> c.) with verbs of perception and cognition and was finished by the 19<sup>th</sup> century. This is caused by the semantic closeness of the two verb classes: the propositional complement of perception verbs describes an epistemic act, the acquisition of knowledge, resulting in the predicate metaphorization into the cognitive domain. On the other hand, the emotion predicates started taking factive *da*-complements only a few centuries later, and the process of their generalization is still at work. This late development can be explained by their semantics which implicates cause, thus resisting the position of an object. The pace of factive *da*-complement generalization is analogous to the grammaticalization of the accusative object in Serbian, which was also slower with emotion predicates, and with some of them it never developed. This leads to the assumption that the same internal force was responsible for creating subject – object relations both on the level of simple and complex sentences: the rise of transitivity, creating nominative language type.

*Key words:* historical syntax, Serbian language, complementation, cognitive predicates.